

zásaiban pedig a vérbeli filológus örömével állítja elének a tartalmi, formai párhuzamokat, a vizsgált szavaknak másoknál, más vagy hasonló szerepben való előfordulásait.

A Csokonai tájszógyűjtésének feldolgozásánál is jóval nehezebb, nagyobb munkát igénylő feladat volt a kötet második részében található dunántúli kifejezéseknek az életműből való kiválogatása és az előbbiekhöz hasonló összeállítása. Ennek a résznek nincs külön módszertani bevezetése, amelyből a válogatás szempontjait, részletességét, mélységét, teljességét megtudhatnánk. A tagolás ebben a fejezetben is külön csoportba fogja az alak szerinti, jelentés szerinti és a valódi tájszókat. Eltérés mutatkozik azonban az egyes csoportok forrásanyagában. Az alak szerinti tájszókat a színművekben és a verses művekben különválasztva vizsgálja. A valódi tájszókat e két csoporton túl még további két terület szövegeiből kereste ki: a műfordításokból és a költő egyéb műveiből. A jelentésbeli tájszók csoportját további alcsoportokra osztás nélkül találjuk. Az eltérések feltehetőleg a talált tájszóanyag mennyiségi arányaiból következnek: a valódi tájszók nagy száma szükségessé és lehetővé tette a belső tagolást (129—215). Tartalmilag is indokolhatja az eljárást sok meggondolás: a színdarabokban a jellemek egyedítésének eszköze lehet a tájnyelv; a műfordításokban a hangulat megragadásának eszközeként szolgálhatott stb.

A szerző sokoldalú tárgyalásmódját jellemezheti, hogy a kötet végén rendkívül bő szakirodalmi apparátust találunk (218—34), amely korántsem holmi „kirakat” hivalkodását jelenti, hanem valóban használt, sokszor idézett címlistát.

Jól egészíti ki a kötetet a 6 teljes oldalas faksimile-sor, meg a tárgyalt szavakról készített mutató is.

Szilágyi Ferenc könyve nemcsak a Csokonai-filológiának, hanem egész nyelvtudományunknak, sőt irodalomtudományunknak is nagy nyeresége.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

HAJDÚ MIHÁLY, **Magyar becézőnevek** (1770—1970). Nyelvészeti Tanulmányok 18. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1974, 363 l.

HAJDÚ MIHÁLY becézőneveinket feldolgozó monográfiája névtudományi szakirodalmunkban a személynevek problematikájával foglalkozó legnagyobb szabású vállalkozás, a majdnem százéves múltra tekintő becézőnév-kutatásban a legtöbb adatot feldolgozó, legszélesebb kutatási területre támaszkodó rendszerező összefoglalás.

A vizsgált két évszázadot nyolc korszakra osztja nyelvi, történeti és közigazgatási szempontok alapján. 1770 és 1895 között öt *történeti* korszakot (T), 1896 és 1970 között három *jelenkori* periódust (J) különít el.

A történeti és a jelenkori anyagot az ország hat vidékén (Nógrád megye, Sopron környéke, az Őrség, az Ormánság, Békés megye, Szatmár) 110 faluból, három városból (Eger, Veszprém, Csongrád), ezeken kívül még rendszeresen hat település-

ről gyűjtötte; vizsgálta a Bukovinából Dunántúlra áttelepült székelység névhasználati szokásait. A hat vidék és a három város Veszprém kivételével az ország határaihoz közel helyezkedik el. Ezekben a területeken gondos előkészítő munka után találta meg a szerző azokat az egységes nyelvjárási, etnikai és vallási csoportokat, amelyeknek névhasználati szokásait a vizsgált időszakban folyamatosan nyomon követhette írott források segítségével is.

Nemcsak a kutatott terület nagyságáról, hanem a feldolgozott adatmennyiségéről is sokat elárul néhány számadat: a történeti korszakokban 108 617 névváltozattól választotta ki a 87 488 valódi becézőnevet. A valódi becézőnevek közül 7316 a férfinév, és 80 172 a női név. A férfi és a női becézőnevek között nemcsak a történeti adatok területén nagy a különbség, hanem HAJDÚ MIHÁLY jelenkori nyelvjárási kutatása is „azt igazolta, hogy a női nevek becézése sokkal gyakoribb és változatosabb” (35).

Az eddigi kutatás felhasználásával és terminológiai kérdések mérlegelésével a szerző megállapítja, hogy „becézőnév a teljes névből alakított olyan névváltozatokat magában foglaló kategória neve, ahol a teljes név hangtestében végbemenő mennyiségi változásokat (rövidülés, toldás, csonkulás) hangulati vagy funkcionális változás is kísér” (41—2). A teljes név az összehasonlítás alapja. Teljes névnek tekintti a szerző „a lakosság többsége által elfogadott és a hivatalos iratokban, főleg anyakönyvekben használt névformát” (39). A hangulati és funkcionális differenciálódás hat egymást keresztező alcsoportot hoz létre: a babusgatónevek és a kedveskedőnevek pozitív hangulatúak, a megszólítónevek és az említőnevek hangulatilag a közömbös szférához állnak közelebb, a tréfás nevek hangulata játékos, a gúnynevek „sértő szándéka már nyilvánvaló” (43). A kategóriák hangulati értéke határozza meg felhasználási lehetőségüket, azaz funkciójukat. A funkció kérdése mellett a gyakoriság is foglalkoztatja a kutatót.

A becézőnevek rendszerezését a névforma harmadik meghatározója, a név alakja alapján valósítja meg. A tágabb értelemben vett Bevezetés után (17—43) a gyűjtött anyag alaki vizsgálata következik (A becézőnevek alaki rendszere 45—197). A teljes névből becézőnevek keletkezhetnek névvégi rövidüléssel (I), képzéssel (II.), név eleji csonkulással (III.), ikerítéssel (IV.), mássalhangzóváltózással (V.), magánhangzóváltózással (VI.), hangcsoportisméiéléssel (VII.), szótagcserével (VIII.), névösszerántással (IX.), összetétellel (X.); becézőnévként használnak közszavakat és tulajdonneveket (XI.), idegen szavakat és tulajdonneveket (XII.), idegen keresztnéveket (XIII.), a XIV. csoportot a névcseré képviseli. A XV. csoportba az eddigiekbe be nem sorolható becézőnevek kerülnek. Az alaki módosítással keletkezett becézőnévben mindig benne van a teljes névnek a „töve”. Ez a „tő” akár egyetlen hang értékű is lehet. „A különböző névalakítási módok rendszerint keresztezik egymást” (196). A funkció és a hangulat függvénye az egyes neveknek, az egyes alakítási módoknak. „A teljes névhez való nagyobb hasonlóság csökkenti a játékos színezetet, s minél kevésbé hasonlít a teljes névhez a becézőnév, annál játékosabb, esetleg gúnyosabb” (196).

A becézőnevet létrehozó eljárás módok közül változatosságával, mennyiségével és funkciógazdagságával kiemelkedik a *képzés*. Kilenc egyelemű képző alkot becézőnevet. A testesebb képzőket mássalhangzóelemük vagy elemeik alapján a szerző típusokba sorolja (pl. 14 egy mássalhangzót tartalmazó képzőtípus 108 képzőt foglal magába). A leggazdagabb a két mássalhangzót tartalmazó képzők csoportja. Az alcsoportokat itt az első mássalhangzó, a típusokat a második mássalhangzó alapján állapítja meg, a típusokon belül az egyes képzők kerülnek tárgyalásra. Hasonlóan jár el a három mássalhangzós képzők vizsgálatában is. A négy mássalhangzós képzőknél két típushoz egy-egy képző tartozik. A képzők változatossága szinte kimeríthetetlen. Beszédhangjaink többsége szerepel képzőként, de méginkább képző elemként. Épp ezért érdemes lenne fonetikailag megvizsgálni azokat a hangokat, amelyek itt nem szerepelnek. A *b* hangnál talán nem fonetikai okok, hanem funkcionálisan az ikerítésben játszott nagy szerepe játszik közre.

HAJDÚ MIHÁLY a képzők jelentkezését aszerint vizsgálja, hogy a teljes név után vagy a teljes névnek milyen mértékű alaki módosulása után következnek.

A monográfiának a további kutatás szempontjából legfontosabb és legmaradandóbb részét az *Adattár* alkotja (201—319). 170 férfinév, 163 női név változatait, becézőneveit teljességre törekvően dolgozza fel. A teljes név alakváltozatait, történeti és jelenkori előfordulásait a megvizsgált területekre vonatkoztatva adja meg. Ha az illető területen csak egy településen található a névalak, ezt a községet is megnevezi. A gyakoriság mértékében három fokozatot különít el (gyakori, ritka, egyedi). Az *Adattár*ból megtudhatjuk, hogy a névalakot kik kinek a megnevezésére és milyen funkcióban használják. A névhangulat kutatása szempontjából igen értékes anyag áll a kutatás rendelkezésére. A névdivat, a funkció és a gyakoriság *változását* is nyomon követhetjük az egyes nevek adataiban.

A *Becézőnevek alaki rendszere* feldolgozó rész kezelését *Mutató* könnyíti meg. Az *Adattár* a teljes nevek betűrendjével eligazítást nyújt, a *Mutató* ennek adatait nem tartalmazza; a feldolgozó rész összes névadata megtalálható a betűrendes *Mutató*ban (321—60). A több teljes névhez is kapcsolódó becézőnévi homonimák itt egyszer szerepelnek. A munkát a *Rövidítések jegyzéke* zárja le (361—3).

HAJDÚ MIHÁLY munkájának értékét ismerve — és elismerve a névtani szakirodalom szempontjából — csak sajnálni lehet, hogy a becézőnevek funkcionális rendszerezésének lehetőségét csak felvillantja (38—45). Az alaki vizsgálatban mérlegeli ugyan az egyes becéző alakok hangulatát, funkcióját, az *Adattár*ban minden jelenkori adatnál megadja a felhasználási lehetőséget és funkciót, mégsem áll előttünk rendszerében a név és a képző együtteséből vagy valamely más alakítási mód eredményeként kialakuló forma nyelvi szerepe. Minden forma a nyelvi funkció érdekében jön létre, s az alapos formai vizsgálat méginkább követeli, valósággal predesztinálja a szerzőt arra, hogy tovább lépjen e szilárd materiális alapokon az egyes esetekben mindig kitapintható, de egészében mégis elvont funkció rendszerező vizsgálata felé.

A monográfia idézi BENKŐ LORÁND „feladatmegjelölését”, amely a szerzőt a gyűjtésre és a feldolgozásra ösztönözte („Nagyon fontos volna tisztázni kicsinyítő kép-

zöinknek, főleg a képzőbokroknak a kronológiáját. . .” 25), de erre a valóban fontos kérdésre adott válasz alig kap teret a munka egészében (vö. 45—7).

Az *Adattár* nemcsak a becézőnevek lelőhelyét, hanem azokat a teljes névi adatokat is tartalmazza, amelyek a becézőnév valamelyik funkcióját betöltik. Bizonyára nem lenne felesleges munka megvizsgálni, hogy milyen közös sajátosságokat mutatnak azok a teljes nevek, amelyek a becézőnév funkcióját vállalják.

Az anyagból adódó elméleti következtetések levonásában a szerzőnek bátrabban és határozottabban kellene felrajzolni a maga kutatói profilját, mint azt a monográfia elméleti alapvetésében teszi (17—43).

Végül is csak hangsúlyozni tudom és akarom, hogy HAJDÚ MIHÁLY alapos gyűjtést és alaktani feldolgozást, igen értékes adattárat tett le a névtani kutatás asztalára.

K. SZOBOSZLAY ÁGNES

PÉTER LÁSZLÓ, *Szeged utcanevei*. Szeged, 1974, 392 l.

Nagy örömmel és érdeklődéssel vettem kézbe PÉTER LÁSZLÓ tetszetős külsejű könyvét, amelynek borítója — stílusosan — Szeged város mai térképe. A könyvet hamarosan elolvastam és nem csalódtam benne. Csak egy hasonló könyvről tudok, SZABÓ T. ATTILA művéről, amely Kolozsvár utcaneveivel foglalkozik. Azt azonban nem is kell hangsúlyoznom, hogy a megjelenési körülmények egészen mások, és így a lényeges különbségek könnyen érthetőek. Ha csak az „utcanévtár” c. rész jelent volna meg, az is igen lényeges segítséget nyújtana a névkutatás számára, hiszen hazánk egyik legrégebb és legnagyobb városának egykori és mai teljességre törekvő névanyagát kapjuk meg benne. A szerző azonban ennél lényegesen többet ad.

A könyv két fő részből áll. Az első rész címe „Utcánévrendszerünk”, a másodiké az „Utcánévtár”.

Az első rész a könyvnek mintegy negyedét teszi ki (5—44). Rövid bevezetés után felvázolja forrásait és az utcanevek történetét. Érdekes, hogy viszonylag gazdag a 16. századi anyag (1522, 1546, 1553—54, 1578), utána két évszázadig nincs forrásmű, a 18. század vége alig számottevő, ezután bővebb, részletesebb térképek, jegyzékek csak a 19. és 20. századból valók. Nem tudom, megmaradtak-e a püspöki levéltárban a Canonica Visitatiók Szeged városára vonatkozólag, mert azok — ha nem is nagy számban — rendszerint tartalmazznak dűlő- és utcaneveket is, mikor megjelölik a különböző keresztek, kápolnák, egyházi jellegű szobrok helyét, városokban pedig azt a területet, amely a plébánia hatáskörébe tartozik. Ezek az adatok talán részben kitöltenék azt a nagy szakadékot, amely 1578 és 1777 (vagy inkább 1814 között mutatkozik).

Az utcanévrendszert némileg megváltoztatta egy rövid időre a szabadságharc, bár csak tíz utcanév-változást okozott, és a szabadságharc leverése után ezeket is